

CHVÁLA HELENY

MĚSTU JSOU OZDOBOU DOB-¹
ré vlastnosti mužů, tělu krása, duši moudrost, činu jeho
ušlechtilost a řeči pravda; opak je hyzdí. Muže i ženu, řeč
i dílo, obec i čin máme provázet chválou, jsou-li chvály
hodné, nejsou-li jí hodné, stíhat hanou. Neboť stejnou
chybou a stejným nerozumem je tupiti věci hodné chvály
i chváliti věci hodné hany. Kdo chce správně svědčiti²
o věcech, jaké jsou, musí usvědčiti ze lži ty, kdo haní He-
lenu, ženu, o níž jednohlasně a jednomyslně mluví pověsti
básníků i zvuk jejího jména, které nám připomíná naše
pohromy. Chci tedy podati logické důvody ve své řeči
a zprostiti tuto ženu, která požívá špatné pověsti, viny,
dokázati mužům, kteří ji tupí, že lžou, a ukázati jim pravdu
a zbaviti je tak nevědomosti.

Že svým rodem a původem zaujímá žena, o které mlu-³
vím, přední místo mezi předními muži a ženami, je zřejmé
nemálo lidem. Vždyť není neznámo, že její matkou byla
Léda, otcem pak podle jména smrtelný člověk, ve skuteč-
nosti však bůh, totiž Tyndareus a Zeus, z nichž jeden se
otcem zdál a druhý otcem byl. A jeden byl nad lidmi pánem
a druhý byl nad všemi králem. Zrozena z takových rodičů⁴
měla božskou krásu, jejíž dar dávala na odiv. V přčetných
vzbudila touhy milostné vášně, jedním tělem svedla v jed-
no místo mnoho těl mužů, kteří si zakládali velice na veli-
kých věcech. Jedni měli velké bohatství, druzí zas slovut-
nost starého rodu, jiní slávu vrozené síly, jiní zas moc ziska-
né moudrosti. A přiváděla je všechny vášně žádostivá srážek
a ctižádost neznalá porážek.

Kdo vskutku a proč a jak nasytil svou touhu a vzal si⁵
Helenu, to nebudu vyprávět. Neboť vyprávíme-li lidem
věci známé, vzbudí to sice důvěru, ale nepřinese to radost.
Překročím tedy ve svém nynějším vyprávění tehdejší dobu
a přikročím k začátku zamýšlené řeči a vyložím, z jakých

Z řeckého originálu *Ἑλένης ἐγκώμιον*, vyd. Dielssem (Fragmente der Vor-
sokratiker) v nakl. Weidmann, Berlin 1935, II 5, str. 172, přeložil a po-
známkami opatřil Bořivoj Borecký

důvodů Helena pravděpodobně podnikla svou cestu do Tróje.

- 6 Bud' učinila to, co učinila, na pokyn osudu a na příkaz bohů a z rozhodnutí nutnosti, nebo byla násilím uchváce-
na, nebo slovy přemluvena, nebo láskou přemožena. Je-li
pravdou to první, neprávem ji obviňuje ten, kdo ji obviňuje.
Neboť není v moci síly lidské zabránit vůli božské. Vždyť
co je slabší není přirozeně překážkou silnějším, ale je
naopak silnějším ovládáno a vedeno; a silnější vede slabšího
a slabší následuje silnějšího. A božstvo je silnější než člověk
i zdatností i moudrostí i ostatními věcmi. Jestliže tedy
musíme přisoudit vinu osudu a božstvu, musíme zprostit
7 Helenu její špatné pověsti. Jestliže však byla násilím uchvá-
cena a proti zákonům znásilněna a proti právu potupena,
pak zřejmě ten, kdo ji uchvátil a znásilnil, spáchal křivdu,
žena uchvácená a znásilněná křivdu utrpěla. Kdo tedy
podnikl svým slovem, podle svého zákona a svým činem
barbarsky tento barbarský podnik, zaslouží si pro svá slova
viny, podle zákona ztráty cti a pro svůj čin trest. A proč
by vlastně žena znásilněná, od vlasti odloučená a od přá-
tel odtržená neměla být zahrnuta spíše lidskou lítostí
než lidskou krutostí? Neboť on spáchal hrozné věci, ona
je vytrpěla; proto je spravedlivé ji provázet lítostí, jeho
nenávisťí.
- 8 Jestliže to byla řeč, která ji přesvědčila a její duši ošálila,
není obtížné ji obhájit a viny zbavit. Řeč je mocným vlád-
cem, který zcela nepatrným a zcela nepostizitelným tělem
vykonává věci převeliké; neboť v její moci je zbavit člověka
strachu, odejmout mu zármutek, vzbudit v něm radost,
9 zmnožit jeho lítost. Že tomu tak je, to vám ukáží. | Aby tomu
posluchači lépe porozuměli, je třeba výstižného výkladu.
Celé básnictví pokládám a považuji za řeč mající míru. Ty,
kteří jí naslouchají, naplní hrůza plná strachu, lítost bo-
hatá na slzy a touha provázená smutkem. Cizí osudy, štěstí
a neštěstí prožívá duše mocí slov jakoby jakýsi vlastní pro-
žitek. Ale přejdeme odtud k druhému druhu řeči. | Kouzelné
10 zařikání řeči přikouzluje radost, zařikává zármutek; neboť
když se moc čarovného zpěvu setká s míněním duše, omámí

ji, přesvědčí ji, změní ji svými čarami. Je dvojí umění čar
a magie řeči. Spočívá ve vadách duše a v šálení mysli.
Tolik lidí bylo již přesvědčeno a je přesvědčováno tolika lid-
mi v tolika věcech smyšlenou, lživou řečí! Kdyby všichni
11 lidé si všechny věci minulé pamatovali, všechny věci pří-
tomné chápali a všechny věci budoucí předvíдали, nebylo
by podobné řeči. Protože však není snadné ani si pa-
matovati minulé, ani prozkoumati přítomné, ani před-
vídati budoucí, proto většina lidí ve většině záležitostí
poskytuje duši jako rádce mínění. Mínění, samo vrat-
ké a nepevné, obklopuje vratkou a nepevnou pohodou ty,
kteří je užívají.

Co nám tedy brání věřit, že i Helena šla do Tróje pod
dojmem řeči, jako by byla uchváce-
na násilím. Neboť pře-
mlouvání se sice podle jména liší od nutnosti, moc má však
stejnou. Řeč totiž, která duši přemluvila, tuto duši donutila,
aby se dala přesvědčit slovem a souhlasila s činem. Ten,
kdo ji přemluvil, spáchal bezprávi, neboť ji vlastně pří-
nutil, a žena, jež byla přemluvena, je bez důvodu pomlu-
vena, neboť byla vlastně přinucena. Že přemlouvání, jestliže
13 se spojí s mocí řeči, zformuje duši tak, jak chce, lze po-
znat za prvé ze slov těch, kdo se zabývají jevy nebeskými
a jedno mínění boží a druhé tvoří a způsobují, že věci ne-
uvěřitelné a neviditelné se objevují před zraky mínění. Za
druhé z řečnických sporů, při nichž jedna řeč, jež dbá
obratnosti, ne však pravdivosti, velký dav potěší i přesvědčí.
A za třetí ze slovních půtek filosofů, na nichž je vidět, jak
rychlost myšlení činí lehce proměnlivou pravdivost mínění.
Týž význam má moc slova pro rozpoložení duše, jako má
14 složení léků a jedů pro stav těla. Jako různé léky a jedy
vyhánějí z těla různé šťávy, a jedny zbavují člověka choroby
strastí a druhé života slastí, tak i některé řeči zarmoutí,
druhé potěší, jiné dodají posluchačům odvahy, jiné je
poděsí, jiné zas nějakým zlým přemlouváním duši ošálí
a okouzlí.

Že se Helena viny nedopustila, ale neštěstí zakusila,
15 jestliže byla přemluvena řečí, to jsem vysvětlil. Nakonec
proberu čtvrté obvinění ve čtvrté úvaze. Byla-li to láska,

- kteřá toto všechno způsobila, snadno lze Helenu ubráníť před obviněním z hříchů, kterého se prý dopustila. Neboť věci, které vidíme, mají svou přirozenou podobu ne jak my si přejeme, ale jak která které připadne. Vnější vzezření
- 16 má pak vliv i na reakci duše. Tak např. jestliže zrak pohlédne na těla nepřátel vyzbrojená proti nepříteli nepřátelskou výzbrojí z bronzu a železa, poděsí se a poděsí i duši, takže lidé často prchají ve zmatku před nebezpečím budoucím jako před jsoucím. Neboť síla našeho běžného úsudku je otřesena strachem, který vznikne z pohledu a který způsobí, že zapomeneme na to, co pro nás obvykle je čestné, i na prospěch, který nám vítězstvím vznikne.
- 17 A již mnozí lidé, když spatřili věci budící hrůzu, ztratili duchapřítomnost v přítomné chvíli. Tak strach rozum uhasil a udusil. A mnozí upadli do útrap zbytečných a nemocí strašných a šílenství neléčitelných. Do té míry vpíše náš pohled do mysli obrazy věcí, které vidíme! Mnoho věcí nahánějících hrůzu jsem ponechal stranou. To, co jsem opomněl, je však podobné tomu, co jsem připomněl.
- 18 Když malíři vytvoří dokonale z mnoha barev a mnoha těl jedno tělo a jeden tvar, potěší zrak. Podobizen formování a soch modelování poskytuje očím příjemnou podívanou. Jedny způsobují při pohledu na ně svou povahou, že se rmoutíme, jiné, že po nich toužíme. Mnohé vzbuzují v mnohých žádost a touhu po mnohých věcech a tělech.
- 19 Co je proto podivného na tom, jestliže se zrak Heleny potěšil při pohledu na tělo Paridovo a předal její duši touhu a prudkou žádost? Jestliže láska je bohem a má božskou moc bohů, jak by se jí ten, kdo je slabší, mohl ubránit a uchránit! Je-li to však člověka slabost a duše nevědomost, nemůžeme jí kárat jako lidské provinění, ale musíme jí pokládat za osudu dopuštění. Neboť přišla, jak přišla, duše mámením, z lásky nutnosti, a ne se strojenou chytrostí.
- 20 Proč bychom tedy měli pokládat za správné tupit Helenu, která učinila to, co učinila, buď láskou přemožená nebo slovem přesvědčená, buď násilím uchrácená nebo

božskou nutností donucená, a je proto prosta veškeré viny.

Svou řečí jsem zprostil Helenu špatné pověsti. Dodržel jsem slovo, které jsem vyslovil na počátku řeči, a pokusil jsem se vyvrátit pohany nesprávnost a mínění neznalost. Mým úmyslem bylo napsat řeč, která by byla chválou Heleny hodnou, a pro mne zas hříčkou drobnou. 21

života vyučuje v rodné Antiochii. Má své přátele i soupeře, je uctíván i obklopován intrikami. Je v písemném styku se všemi významnými osobnostmi své doby — i s osobami na císařském trůně. Vřelým obdivem přilnul k romantickému restaurátorovi pohanství, císaři Iulianu Apospatovi. Zachoval se velmi rozsáhlý soubor řečí a dopisů Libaniových. Mezi řečmi jsou řeči oslavné, příležitostné, cvičné řeči na mytologická a historická témata, fiktivní řeči soudní, řeči pronesené ve službě městu nebo přátelům nebo v záležitostech osobních apod. Libaniový řeči poskytují často zajímavé pohledy do tehdejšího života. S osobou Iulianovou je spojeno několik řečí, mj. řeči pozdravné, dvě řeči pohřební (epitafy) a řeč *K obyvatelům Antiochie o hněvu císaře Juliána*, v níž Libanios reaguje na odpor, na nějž Iulianus narazil se svými opatřeními u Antiochijských.

V dobách republiky byla řeč mocnou zbraní politického zápasu. Na sklonku antiky si z ní učinilo křesťanství zbraň zápasu ideologického. Křesťanská inteligence si osvojovala postupně všechny formy vzdělanosti pohanské, aby jich využila ke svým cílům. Mnozí církevní otcové byli vynikajícími řečníky. Toto umění si osvojovali u pohanských profesorů rétoriky a na pohanských předlohách. Proti pohanskému mistru řeči, Římanu *Symmachovi* (4. stol.), stojí se svým řečnickým uměním latinští církevní otcové *Tertullianus* (asi 160—225), *Cyprianus* (asi 200—258), *Lactantius* (snad 250—317), *Ambrosius* (340—397) a *Augustinus* (354 až 430). Křesťanský řecký východ se může pochlubit řečmi *Synesia* (asi 370—412), *Grégoria (Řehoře) z Nazianzu* (asi 325—390), *Basileia Velikého* (330—379) a největšího křesťanského řečníka ve starověku *Jóanna Chrystostoma* (Jana Zlatoústého, asi 345—407), snad žáka Libaniova.

Bořivoj Borecký

POZNÁMKY

CHVÁLA HELENY

- Helena* — původně předřecká bohyně; v pozdější řecké mytologii dcera boha Dia a Lédy, manželky spartského krále Tyndarea; vynikala neobyčejnou krásou; provdala se za Menelaa, pozdějšího vládce ve Spartě; podle pověstí byla unesena do Tróje Paridem, synem trójského krále Priama; její vztah k Řekům a Trójanům je již u Homéra líčen různě; v části řecké tradice požívala špatnou pověst jako cizoložnice, jindy byla její čest různým způsobem hájena.
- které nám připomíná naše pohromy* — únos Heleny byl příčinou trójské války, která skončila teprve po deseti letech dobytím Tróje.
- její matkou byla Léda* — Zeus zplodil podle báje Helenu tak, že se přiblížil k Lédě v podobě labutě.

ZA STARÉHO CHROMCE

- nežaluje kvůli penězům* — Bohatí athénští občané se často stávali kořistí řemeslných udavačů, kteří za patřičné odstupné byli ochotni od své žaloby upustit. V ústech chudáka, jakým je obžalovaný, působí tato narážka obzvlášť komicky.
- toho, kdo by mě vystřídal* — Je míněn otrok, který byl vyučen stejnému řemeslu a mohl vést živnost místo něho.
- výměně majetku* — V Athénách existoval určitý druh daně ukládané bohatým občanům, který spočíval v některých službách pro stát, např. vypravení tragického sboru, vystrojení válečné lodi apod. Zdálo-li se někomu, že úkol, který mu byl svěřen, přesahuje jeho finanční možnosti, mohl vyzvat toho, jenž se mu zdál bohatším, buď k výměně majetku, nebo k převzetí úkolu.
- osedlanému mezku* — Jde pravděpodobně o mezka opatřeného snad podle perského zvyku pohodlným křesílkem, na kterém jezdili jen změkčilci, ženy a tělesně vadní.
- dvou holí* — I zdraví Athénané, bohatí i chudí, nosili hole různých tvarů, tak jak to ukazují malby na vázách.
- devíti archontů* — Archonti byl sbor devíti nejvyšších úředníků zvolených losem s pravomocemi v soudnictví a ve věcech sakrálních. Předsedou sboru byl „archón epónymos“ (podle něho se jmenoval rok), strážce práva rodinného a dědického. Druhý byl archón král, vykonavatel státních obětí a vrchní soudce při vyšetřování provinění proti náboženství. Třetím archontem byl polemarchos, dříve vrchní vojévůdce, později vykonavatel některých sakrálních povinností souvisejících s vedením války. Zbývajících šest archontů tvořilo sbor thesmotetů.